

УДК 349.2

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2020.16.14>

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ МІГРАНТІВ ЯК СУБ'ЄКТІВ ТРУДОВОГО ПРАВА

Козін Сергій Миколайович,
кандидат юридичних наук, докторант
(Науково-дослідний інститут
публічного права, м. Київ, Україна)

Актуальність статті полягає в тому, що сьогодні трудова міграція є проблемою, розповсюдженою на території не тільки України, а й усього світового співтовариства. Її важливість підкреслюється тим, що на міжнародному рівні цьому питанню приділено значну увагу. При цьому найбільш спірним та дискусійним питанням є правовий статус мігрантів як суб'єктів трудового права України. Адже особливе соціальне становище цієї категорії працівників відбивається на їх можливості повністю реалізувати свої трудові права. Зважаючи на це, вкрай важливим є розуміння того, який статус мігранти мають у межах трудового права, оскільки від цього залежить якість побудови національних механізмів захисту трудових можливостей, гарантованих міжнародними документами та Конституцією України. У статті проаналізовано загальнонаукові та загальноюридичні підходи щодо розуміння сутності та змісту понять «статус» та «правовий статус». Визначено зміст терміна «мігрант», а також його зв'язок із суміжними науковими категоріями. На основі аналізу нормативно-правових актів встановлено місце мігрантів серед інших категорій працівників як суб'єктів трудового права України. Наголошено, що правовий статус мігрантів як суб'єктів трудового права – це система їх прав та обов'язків у сфері праці, які зумовлені особливим правовим статусом мігрантів. Зроблено висновок, що до ключових особливостей правового статусу мігрантів як суб'єктів трудової галузі права належать такі: по-перше, мігранти (відповідно до законодавства України) – це іноземці, які перебувають на території держави на законних чи незаконних підставах; по-друге, статус мігрантів як працівників має особливу систему юридичного регулювання, виражену в існуванні окремої лінійки спеціальних норм, присвячених відносинам мігрантів із державою, зокрема порядку їх в'їзду-виїзду з території країни, перебуванню в Україні, наявного масиву наданих їм юридичних можливостей тощо; по-третє, правовий статус мігрантів у межах трудового права вміщує великий обсяг трудових прав і обов'язків, набір яких може відрізнитись від трудових прав і обов'язків громадян України.

Ключові слова: мігрант, правовий статус, правовий статус мігрантів.

FEATURES OF THE LEGAL STATUS OF MIGRANTS AS SUBJECTS OF LABOR LAW

Kozin Serhii Mykolaiovych,
Candidate of Juridical Sciences,
Doctoral Student
(Scientific Institute of Public Law, Kyiv,
Ukraine)

The relevance of the article is that today labor migration is a problem common not only in Ukraine but also throughout the world community. Its importance is underlined by the fact that considerable attention has been paid to this issue at the international level. At the same time, the most controversial and debatable issue is the legal status of migrants as subjects

of labor law of Ukraine. After all, the special social position of this category of workers leaves an imprint on their ability to fully exercise their labor rights. Therefore, it is extremely important to understand the status of migrants within the framework of labor law, as it depends on the quality of construction of national mechanisms to protect their employment opportunities guaranteed by international documents and the Constitution of Ukraine. In the article, the general scientific and general legal approaches to understanding the essence and content of the concepts "status" and "legal status" are analyzed. The meaning of the term "migrant" is defined, as well as its connection with related scientific categories. Based on the analysis of normative legal acts, the place of migrants among other categories of workers as subjects of labor law of Ukraine has been established. It is emphasized that the legal status of migrants as subjects of labor law is a system of their rights and responsibilities in the field of labor, which are due to the special legal status of migrants. It is concluded that the key features of the legal status of migrants as subjects of labor law include the following: first, migrants, according to the legislation of Ukraine - are foreigners who are in the country on legal or illegal grounds; secondly, the status of migrants as workers has a special system of legal regulation, expressed in the existence of a separate line of special rules on relations between migrants and the state, in particular, the order of their entry and exit from the country, stay in Ukraine, the existing array of legal opportunities etc.; thirdly, the legal status of migrants within the framework of labor law includes a large amount of labor rights and responsibilities, the set of which may differ from the labor rights and responsibilities of citizens of Ukraine.

Key words: migrant, legal status, legal status of migrants.

Постановка проблеми. Після закінчення Холодної війни світ суттєво змінив вектор свого розвитку. Держави, розуміючи застарілість та неефективність ведення «затворницької», внутрішньо орієнтованої політики, спрямованої суто на нарощування власної військової могутності, стали на шлях глобалізації – процесу становлення єдиного взаємопов'язаного середовища, в якому народи не відділенні один від одного звичайними протекціоністськими кордонами, які перешкоджають їх зв'язкам. Крім того, глобалізація сприяє формуванню та подальшому розвитку єдиного загальносвітового фінансово-економічного простору [1, с. 183; 2, с. 51; 3, с. 30]. Сьогодні глобалізаційні процеси досягли свого піку, вираження чого можна знайти одразу в декількох моментах: по-перше, єдиній глобальній інформаційній системі, «наріжним каменем» якої є всесвітня інтернет-мережа; по-друге, наявність світової економіки, на яку зважають економіко-фінансові системи всіх країн; по-третє, взаємна залежність країн від політичних коливань тощо. Окрім зазначеного, глобалізація вплинула на глибину та розповсюдженість процесів переміщення мас людей, одним із проявів яких є трудова міграція. Науковці одностайні в тому, що сьогодні трудова міграція є проблемою, розповсюдженою не тільки на території України, а й усього світового співтовариства. Її важливість підкреслюється тим, що на міжнародному рівні цьому питанню приділено значну увагу [4]. При цьому найбільш спірним та дискусійним питанням є правовий статус мігрантів як суб'єктів трудового права України, адже особливе соціальне становище цієї категорії працівників відбивається на їх можливості повністю реалізувати свої трудові права. Зважаючи на це, вкрай важливим є розуміння того, який статус мають мігранти в межах трудового права, оскільки від цього залежить якість побудови національних механізмів захисту трудових можливостей, гарантованих міжнародними документами та Конституцією України.

Стан дослідження проблеми. Теоретичною основою наукової статті є напрацювання вчених, які досліджували вихідні закономірності категорії правового статусу, а також наводили власні концептуальні підходи до визначення змісту останньої.

Так, було використано досвід А.М. Михненко, Е.М. Макаренка, В.В. Вербець, О.А. Суботи, Т.А. Христюка, О.Ф. Скакун, М.В. Кравчука, М.В. Вітрука, В.А. Іонцева, І.Є. Нежибецької та інших. Утім варто зазначити, що недоліком є те, що проблему правового статусу мігрантів як суб'єктів трудового права вчені розглядали лише поверхнево або ж не досліджували взагалі.

Мета статті – установити особливості правового статусу мігрантів як суб'єктів трудового права.

Виклад основного матеріалу. Розроблення тієї чи іншої проблеми передбачає аналіз її вихідних термінів та опрацювання на основі цього власного теоретичного їх розуміння. Так, термін «статус» має латинські витоки та походить від слова «status» – положення, стан чого-небудь або кого-небудь [5, с. 578].

У соціологічній науці під статусом найчастіше розуміють соціальне становище людини в суспільстві [6]. Найбільш широко досліджуваний термін розкривається в контексті проблеми соціального статусу, який, на думку А.М. Михненко та Е.М. Макаренка, варто розуміти як сукупність прав, привілеїв, моральних норм і обов'язків індивіда або соціальної групи, пов'язану з виконанням первинної соціальної ролі, яка виявляється у формі поведінки, очікуваної відповідно до становища в суспільстві. Дослідники підкреслюють, що розроблення і використання поняття соціального статусу людини і соціальної структури суспільства сприяє ефективності соціального управління, виховних та освітніх процесів [7, с. 675]. В.В. Вербець, О.А. Субот, Т.А. Христюк пишуть, що соціальний статус – це положення соціального суб'єкта в суспільстві, що передбачає для нього певні специфічні права й обов'язки, правила поведінки. Таким чином, соціальний статус визначає становище індивіда або соціальної групи стосовно інших індивідів і груп, яке визначається за соціально значущими для цієї соціальної системи критеріями (економічними, політичними, соціально-правовими, професійно-кваліфікаційними тощо) [8, с. 19].

Відповідно до правничої енциклопедичної літератури, статус – це сукупність прав і обов'язків фізичних та юридичних осіб, які визначаються Конституцією України, законами, нормативно-правовими актами та міжнародними договорами, ратифікованими Верховною Радою України [9, с. 44]. Великий юридичний словник визначає, що в перекладі з латинської термін «статус» означає «положення, стан чого-небудь або будь-кого: статус людини, статус особи, статус громадянина, статус органу». Іншими словниками статус визначається як: 1) правове становище осіб або організацій, установ тощо; 2) сукупність прав і обов'язків, що визначають юридичний стан особи, державного органу чи міжнародної організації, комплексний показник становища певного прошарку, групи чи індивідів у соціальній системі; один із найважливіших параметрів соціальної стратифікації [10, с. 578].

На думку окремих учених, наприклад Р.А. Ромашова, категорія «правовий статус» – сукупність прав та обов'язків, які персоніфікують особу як учасника юридично значущих відносин»; категорія «правове становище» – сукупність факторів, що визначають місце особи в правотворчому і правореалізаційному процесі; як складник включає правовий статус, а також зв'язки і взаємодію особи, що характеризують його розташування в механізмі правового регулювання» [11]. М.В. Кравчук дає визначення правового статусу як сукупності або системи всіх належних громадянину суб'єктивних юридичних прав, свобод і обов'язків, що визначають його правове становище в суспільстві, яке закріплене в чинному законодавстві, та інших форм права [12, с. 86–87]. На думку О.Ф. Скакун, правовий статус – це система закріплених у нормативно-правових актах і гарантованих державою прав, свобод, обов'язків, відповідальності, відповідно до яких індивід як суб'єкт права координує свою поведінку в суспільстві [13, с. 59]. М.В. Вітрук

зауважує, що правовий статус пов'язаний із поняттям «активність особистості». Суть останньої категорії полягає в тому, що людина активна, діяльна і реалізує себе через суспільний рух [14, с. 7].

Грунтуючись на зазначених наукових точках зору, вбачається, що правовий статус варто розглядати з позиції широкого та вузького розуміння. Відповідно до першого, правовий статус – це юридично визначене, забезпечуване та захищене державою місце фізичної або юридичної особи в системі права, виражене в наданих їй правах та покладених на неї обов'язках за напрямками ключових юридичних галузей. Відповідно до вузького розуміння, правовий статус – це система визначених та закріплених законодавством прав та обов'язків фізичної чи юридичної особи, якими вона користується безпосередньо в процесі своєї життєдіяльності.

Зважаючи на вищезазначене, вбачається, що правовий статус мігрантів як суб'єктів трудового права – це система прав та обов'язків у сфері праці, які зумовлені особливим правовим статусом мігрантів.

Варто зазначити, що слово «мігрант» походить від латинського «migrans», «migrantis» та визначається як «переселенець; той, хто переселяється; людина, що з власної волі перетинає державний кордон із метою змінення свого постійного місця проживання назавжди або на певний час» [15, с. 14]. Найчастіше в правовій літературі під поняттям «мігрант» розуміються особи, які здійснюють будь-які переміщення: через державний кордон, через адміністративно-територіальні кордони з метою тимчасової або постійної зміни місця проживання, роботи, способу життя [16, с. 45–54].

На думку окремих дослідників, зокрема В.А. Іонцева, мігрант – це особа, яка здійснює міждержавне територіальне пересування (міграцію) зі зміною постійного місця проживання та роботи назавжди або на певний термін (від одного дня до кількох років) [17, с. 396]. І.Є. Нежибецька пропонує визначити мігранта як фізичну особу, яка здійснює просторове переміщення та (або) фізичну особу, що тимчасово перебуває за межами населеного пункту (країни) свого місця проживання [18, с. 36]. К.Б. Левченко вказує про те, що мігранти – це люди, котрі покидають рідні місця через економічні чинники або причини, що не входять в обмежене коло тих, що визначають статус біженця [19, с. 147].

Отже, мігрант – це іноземець, громадянин іншої держави. У науці трудового права працівник-мігрант, або трудовий мігрант – це фізична особа, яка є громадянином іншої держави (країни походження) та яка отримала дозвіл на роботу та посвідку на тимчасове проживання у визначеному законодавством іншої держави (країни виконання роботи) порядку, здійснює на законних підставах протягом визначеного строку на території країни виконання роботи оплачувану трудову діяльність на підставі трудового договору з роботодавцем – резидентом країни виконання роботи або прирівняним до нього (з урахуванням положень законодавства країни виконання роботи та країни походження, що визначають правовий статус працівника-мігранта) [20, с. 132].

Водночас більшість наведених ознак працівників-мігрантів не відображаються на рівні національного законодавства. У тексті більшості нормативних актів національної правової системи використовується термін не «мігрант», а «іноземець». При цьому Конституція України від 28.06.1996 р. №254к/96-ВР закріплює за іноземцями певний набір тих самих прав і свобод, що притаманні громадянам України, та одночасно покладає на них ті ж обов'язки, що і для громадян України, за деякими випадками встановленими законодавцем. Конституцією та законодавством про іноземців передбачено надання рівного доступу до комплексу основних трудових прав усім легальним мешканцям країни [21]. Якщо проаналізувати Кодекс законів про працю від 10.12.1917 р. №322-VIII, то в цьому титульному акті трудової галузі права ми взагалі

не знайдемо положень, які б регламентували особливості праці трудових мігрантів. До того ж у положеннях цього законодавчого акта взагалі не використовується термін «мігрант». Водночас ключовою засадою трудового права є рівність трудових можливостей, що опосередковано говорить про аналогічний трудовий статус іноземців із громадянами України [22].

У положеннях інших офіційних документів трудової галузі права мігранти також визначаються як іноземці, у зв'язку з чим на них розповсюджуються всі права та гарантії захисту на території України, зокрема у відносинах у сфері праці. Зазначений аспект чітко регламентується Законом України «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 р. № 5067-VI. Суттєво доповнюється цей аспект та підтверджується в положеннях Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 22.09.2011 р. № 37773-VI, у якому зазначено, що іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими ж правами і свободами, а також несуть такі ж обов'язки, як і громадяни України (зокрема у сфері праці), окрім винятків, установлених Конституцією, законами чи міжнародними договорами України. Іноземці та особи без громадянства, які перебувають під юрисдикцією України (незалежно від законності їх перебування), мають право на визнання їх правосуб'єктності та основних прав і свобод людини. Іноземці та особи без громадянства зобов'язані неухильно додержуватися Конституції та законів України, інших нормативно-правових актів, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей, інтереси суспільства та держави [23; 24].

Висновки. Таким чином, підбиваючи підсумки проведеного наукового аналізу, варто зазначити, що сьогодні питання мігрантів як суб'єктів трудового права перебуває на стадії невизначеності в межах національного законодавства. Якщо в науці мігрант-працівник або трудовий мігрант є невід'ємними категоріями трудового права, то на рівні законодавства на ці терміни можна натрапити тільки в окремих міжнародних документах. Національні правові акти не оперують зазначеними поняттями. Аналіз та врахування цих моментів дає можливість констатувати, що правовий статус мігрантів як суб'єктів трудового права – це сукупність різних груп визначених законодавством України прав та обов'язків іноземців як особливої категорії працівників, які визначають їх місце у трудових правовідносинах, що виникають за фактом процесу реалізації трудової діяльності. До ключових особливостей правового статусу мігрантів як суб'єктів трудової галузі права належать такі: по-перше, мігранти (відповідно до законодавства України) – це іноземці, які перебувають на території держави на законних чи незаконних підставах; по-друге, статус мігрантів як працівників має особливу систему юридичного регулювання, виражену в існуванні окремої лінійки спеціальних норм, присвячених відносинам мігрантів із державою, зокрема порядку їх в'їзду-виїзду з території країни, перебування в Україні, наявного масиву наданих їм юридичних можливостей тощо; по-третє, правовий статус мігрантів у межах трудового права вміщує великий обсяг трудових прав і обов'язків, набір яких може відрізнятися від трудових прав і обов'язків громадян України.

Список використаних джерел:

1. Панарин А.С. Глобализация. Глобалистика : энциклопедия. Москва : Радуга, 2003. 183 с.
2. Делягин М.Г. Мировой кризис: Общая теория глобализации : курс лекций. 3-е изд. Москва: ИНФРА-М, 2003. 51 с.
3. Хаустова М. Глобалізація і її вплив на сутність та соціальне призначення держави. *Вісник Національної академії правих наук України*. 2013. № 4 (75). С. 30–41.

4. Бльок Н.В. Захист трудових прав українських мігрантів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки.* 2015. № 813. С. 10–14.
5. Большой юридический словарь / под ред. А.Я. Сухпрева, В.Е. Крутских. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : ИНФРА-М, 2003. 704 с.
6. Филиппов А.А. Социально-профессиональный статус школьного учителя в современной России : автореф. дисс. ... канд. соц. наук : 22.00.04. Пенза, 2012. 26 с.
7. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад: Ю.П. Сурміна, В.Д. Бакуменко А.М. Михненко та інші. Київ : НАДУ. 2010. 820 с.
8. Литвин І.І. Сутність поняття правового статусу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2016. С. 18–21.
9. Шемшученко Ю.С. Юридична енциклопедія: В 6 т. К., 1998. Т. 5.
10. Большой юридический словарь / В.Н. Додонов, В.Д. Ермаков, М.А. Крылова и др.; Под ред. А.Я. Сухарева. Москва: Инфра-М, 1998. 790 с.
11. Сенченко Н.М. Поняття та особливості процесуального статуту осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів медичного характеру. 2006. № 1. С. 124–127.
12. Кравчук М.В. Теорія держави і права. Проблеми теорії держави і права : навчальний посібник. Тернопіль : Карт-бланш, 2002. 247 с.
13. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник. 2-ге вид. Київ : Алерта; ЦУЛ, 2011. 520 с.
14. Витрук Н.В. Правовой статус личности в СССР. Москва: Юрид. лит., 1985. 176 с.
15. Максименко С.В. Міграційна політика України: визначення понятійного апарату. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2007. № 4. С. 12–15.
16. Бандурка О.О. Адміністративно-правове регулювання міграційних процесів в Україні : дис. ... канд. юрид. наук. Харків 2002. 182 с.
17. Ионцев В.А. Международная миграция населения: закономерности, проблемы, перспективы : дис. ... докт. экон. наук. Москва, 1999.
18. Нежибецкая И.Е. О соотношении международно-правового и внутригосударственного содержания понятия «мигрант». *Международное публичное и частное право.* 2007. № 2. С. 34–36.
19. Левченко К.Б. Права жінок: зміст, стан та перспективи розвитку : монографія. Харків : Вид-во НУВС, 2001. 360 с.
20. Правові проблеми трудового та пенсійного законодавства України в контексті євроінтеграції: монографія / Н.М. Хуторян, Я.В. Сімутіна, М.М. Шумило та ін.; відповід. ред. Н.М. Хуторян. Київ: Ніка-Центр, 2017. 256 с.
21. Константинов С.Ф. Адміністративно-правовий статус іноземців в Україні та механізм його забезпечення : дис. ... канд. юрид. наук : спеціальність 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право та процес; фінансове право». Київ, 2002. 195 с.
22. Кодекс України про адміністративні правопорушення : кодекс від 07.12.1984 р. №8073-Х. *Відомості Верховної Ради УРСР.* 1984. № 51. Ст. 1122.
23. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України від 22.09.2011 р. №3773-VI. *Відомості Верховної Ради України.* 2012. № 19–20. Ст. 179.
24. Про зайнятість населення : Закон України від 05.07.2012 р. № 5067-VI. *Відомості Верховної Ради України.* 2013. № 24. Ст. 243.